# AVLODLAR ALMASHINUVI VA IJTIMOIY KAPITAL VORISIYLIGI

**Norqobilov Muzaffar Jumayevich**
DXX ChQ “ Yosh chegarachilar” HAL direktori
Falsafa fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD
https://doi.org/10.5281/zenodo.24015100

**Annotatsiya**

Maqolada avlodlar almashinuvi jarayonida ijtimoiy kapitalning davomiyligi va yangilanishi nazariy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Vorisiylik katta avlodning mavjud aloqalarini keyingi avlodga tayyor holda berishi bilan cheklanmay, ishonchli munosabatlar o‘rnatish, hamkorlik qilish va ijtimoiy resurslardan mustaqil foydalanish qobiliyatining shakllanishi sifatida talqin etiladi. Oila, ta’lim va mahalla munosabatlarining vositachilik roli tahlil qilinadi. Avlodlar o‘rtasidagi o‘xshashlik bilan uzatish mexanizmi, shuningdek yosh tafovuti bilan tarixiy avlod tajribasi farqlanadi. Mualliflik yondashuvida vorisiylikning muhim shartlari amaliy ishtirok, o‘zaro muloqot, yangi tarmoqlarga ochiqlik va yoshlarning mustaqil tashabbusidir. Maqolada keyingi empirik tekshiruv uchun tahliliy mezonlar hamda O‘zbekiston sharoitiga mos tadqiqot yo‘nalishlari taklif etiladi.

**Kalit so‘zlar:** avlodlar almashinuvi, ijtimoiy kapital, vorisiylik, ishonch, ijtimoiylashuv, oila, mahalla, avlodlararo hamkorlik.

## Kirish

Avlodlar almashinuvi jamiyatdagi rollar, tajriba va mas’uliyatning keyingi avlod tomonidan egallanishi bilan bog‘liq jarayondir. Ushbu jarayonda moddiy resurslar yoki bilimlarning davom etishi bilan birga, odamlar o‘rtasidagi yordam va hamkorlik munosabatlari ham o‘zgaradi. Yosh insonning kimga murojaat qilishi, kim bilan hamkorlik qilishi va boshqalarga qanday yordam ko‘rsatishi ijtimoiy kapital vorisiyligini o‘rganishning muhim yo‘nalishidir.

Tadqiqot muammosi shundaki, katta avlodda mavjud aloqalar yosh avlod uchun avtomatik ravishda foydalaniladigan resursga aylanmaydi. Ota-onaning tanishlari borligi farzandning ulardan maslahat olishi yoki kelajakda mustaqil hamkorlik o‘rnatishini kafolatlamaydi. Xuddi shuningdek, qadriyat haqidagi nasihat bilan amalda bajarilgan yordam bir xil tajriba emas. Shu sababli vorisiylikni e’lon qilingan me’yorlardan tashqari, munosabatlar ichidagi ishtirok orqali tahlil qilish lozim.

Maqolaning maqsadi avlodlar almashinuvi sharoitida ijtimoiy kapital vorisiyligining mazmuni va vositalarini aniqlashtirishdir. Asosiy savol quyidagicha: mavjud aloqalar va yordam me’yorlari qaysi sharoitlarda yoshlarning mustaqil hamkorlik qobiliyatiga aylanadi? Mualliflik tezisiga ko‘ra, mazmunli vorisiylik avvalgi munosabatlarni takrorlash bilan cheklanmaydi; u ijtimoiy tajribani yangi vaziyatda qayta qo‘llay olishni ham qamrab oladi.

## Nazariy asos va tadqiqot yondashuvi

Maqola tanlangan adabiyotlarning narrativ sharhi va konseptual tahliliga asoslanadi. Coleman ijtimoiy kapitalning munosabatlar tuzilmasida mavjudligini hamda shaxs

harakatlarini osonlashtirishini tushuntiradi [1]. Portes ushbu resurslarning manbalari va oqibatlarini ajratadi, yaqin aloqalarning cheklovlarini ham ko‘rsatadi [2]. Egerton oilaviy ijtimoiy kapital uzatilishini ota-onalar va farzandlarning ijtimoiy hamda fuqarolik ishtiroki o‘rtasidagi bog‘liqlik orqali tadqiq etadi [3].

Dohmen va hammualliflarning ishonchga munosabat uzatilishi haqidagi tadqiqoti oilaviy va mahalliy muhitni birgalikda ko‘rish uchun muhimdir [4]. Bunda ishonchga munosabat ijtimoiy kapitalning barcha ko‘rinishlari bilan tenglashtirilmaydi. Maqolada birlamchi so‘rov, intervyu yoki statistik hisob-kitoblar o‘tkazilmagan. Quyidagi model adabiyotlar sintezidan kelib chiqqan konseptual taklif bo‘lib, O‘zbekiston bo‘yicha o‘lchangan sababiy natijani ifodalamaydi.

**Vorisiylikning mazmuni va uzatish mexanizmlari**

Vorisiylikning birinchi tarkibiy qismi munosabatlarga kirish imkoniyatidir. Katta avlod yoshlarni tanishlari, kasbiy hamkorlari yoki jamoaviy faoliyat bilan tanishtirishi mumkin. Bunday vositachilik dastlabki murojaatni yengillashtiradi. Biroq aloqaning keyingi davomiyligi yoshning o‘zi va boshqa tomonning o‘zaro munosabatiga bog‘liq. Shu bois ota-onaning tarmog‘idan bir marta foydalanish bilan yangi avlodning mustaqil ijtimoiy kapitalini shakllantirishi ajratilishi kerak.

Ikkinchi tarkibiy qism hamkorlik me’yorlarini amalda o‘zlashtirishdir. Va’dani bajarish, olingan yordam uchun mas’uliyatni his qilish va boshqalarning vaqtini qadrlash kabi amaliyotlar munosabatlar jarayonida kuzatilishi mumkin. Mualliflik talqinida bolaga yordam haqida gapirishdan tashqari, uning kelishilgan vazifada ishtirok etishi muhimdir. Bu holat amaliy ishtirok har doim ijobiy natija beradi, degan da’vo emas; uning mazmuni, ixtiyoriyligi va yoshga mosligi alohida tekshirilishi kerak.

Uchinchi tarkibiy qism ishonchga oid tajribaning shakllanishidir. Dohmen va hammualliflar ota-ona hamda farzandlarning ishonch va tavakkalchilikka munosabatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni, shuningdek mahalliy muhitning rolini o‘rganadilar [4]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, ishonchni faqat oiladagi tarbiya mahsuli deb tushuntirish yetarli emas. Yoshlarning tengdoshlari, ta’lim muassasasi va boshqa tashkilotlar bilan tajribasi ham tadqiqot doirasiga kiritilishi lozim.

To‘rtinchi tarkibiy qism yangi aloqalarni yaratish qobiliyatidir. Granovetterning zaif aloqalar haqidagi nazariyasi turli ijtimoiy doiralar orasidagi bog‘lanishlarning axborot tarqalishidagi ahamiyatini ko‘rsatadi [5]. Vorisiylik nuqtayi nazaridan bu yoshlarning faqat meros bo‘lib kelgan doira bilan cheklanmasligini anglatadi. Ular katta avloddan o‘zaro yordam tajribasini o‘zlashtirib, boshqa ta’limiy yoki kasbiy muhitda yangi hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi mumkin.

Mazkur farqlarga tayangan holda, vorisiylikni resursga kirish, hamkorlikda qatnashish va munosabatni mustaqil davom ettirish o‘rtasidagi bog‘liqlik sifatida o‘rganish taklif etiladi. Bu barcha insonlar bir xil tartibda o‘tadigan qat’iy bosqichlar emas. Yosh mustaqil tarmoq yaratib, keyin uni oilaviy aloqalar bilan bog‘lashi ham mumkin. Demak, vorisiylik faqat kattadan kichikka yo‘nalgan uzatish emas, avlodlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir sifatida ko‘riladi.

**Oila ta’lim va mahallaning vositachilik roli**

Oila ishonch va yordamning kundalik tajribasi kuzatiladigan muhit sifatida tahlil qilinadi. Egerton tadqiqoti ota-onalarning ijtimoiy mavqeyi va ishtiroki bilan farzandlar faolligi o‘rtasidagi munosabatni farqlash zarurligini ko‘rsatadigan manbadir [3]. Shu asosda oilalar o‘rtasidagi daromad yoki ta’lim tafovutlarini e’tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Aks holda yoshning imkoniyatlari faqat tarbiya natijasi sifatida noto‘g‘ri izohlanishi mumkin.

Ta’lim muassasalarida turli oilaviy tajribaga ega yoshlar uchrashadi. Mualliflik taklifiga ko‘ra, birgalikdagi loyiha, kelishilgan vazifa va natijani muhokama qilish aloqalarni kengaytirish sharoiti sifatida tekshirilishi mumkin. Bunda tadbirlar soni ijtimoiy kapitalning bevosita o‘lchovi bo‘lmaydi. Kimning fikri eshitilgani, kim kimdan yordam olgani va keyinchalik hamkorlik davom etgan-etmagani muhimroq tahliliy savollardir.

Urinboyev va Eraliev mahalladagi norasmiy fuqarolik tashabbuslarini kundalik amaliyot orqali o‘rganishni taklif qiladilar [6]. Ushbu yondashuv asosida katta va yosh avlodning qo‘shnichilik yordami yoki mahalliy muammolarni hal etishdagi ishtirokini kuzatish mumkin. Mahalla avtomatik ravishda bir xil qarashdagi jamoa deb qabul qilinmaydi. Vorisiylikni baholashda yoshlarning fikr bildirish va tashabbus ko‘rsatish imkoniyati alohida o‘rganilishi kerak.

**Uzilish xavflari va tadqiqot mezonlari**

Vorisiylikning cheklanishi muloqot yetishmasligi, umumiy faoliyat imkoniyatining kamligi yoki yoshlarning qarorlardan chetda qolishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Biroq har qanday avlodlararo farq uzilishning dalili emas. Masalan, yoshlar boshqa kommunikatsiya vositasidan foydalansa ham o‘zaro yordam amaliyotini davom ettirishi mumkin. Shuning uchun shaklning o‘zgarishi bilan ishonch yoki hamkorlik mazmunining yo‘qolishini bir-biridan ajratish lozim.

Yana bir muammo tengsizlikning qayta takrorlanishidir. Kuchli oilaviy tarmoq ayrim yoshlarga ko‘proq yordam berishi, aloqalari kam oilalarning farzandlari esa zarur imkoniyatlardan chetda qolishi mumkin. Portesning tanqidiy yondashuvi vorisiylikni faqat ijobiy davomiylik sifatida baholamaslikka yordam beradi [2]. Maqolaning amaliy xulosasi shundan iboratki, ochiq ta’limiy va kasbiy imkoniyatlar oilaviy ko‘makni to‘ldirishi, yoshning kelajagini faqat meros tarmoqqa bog‘lab qo‘ymasligi lozim.

Keyingi tadqiqot uchun katta va yosh avlod vakillarining juft intervyulari, yordam tarmoqlarini tavsiflash va takroriy kuzatuv taklif etiladi. Aloqalarga kirish, yordamning ixtiyoriyligi, kelishuvlarning bajarilishi va yoshning mustaqil tashabbusi alohida o‘lchanishi mumkin. Ota-ona bilan farzand javoblarining o‘xshashligi uzatish mexanizmini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Yosh, tarixiy avlod tajribasi va umumiy davr sharoitini farqlash uchun bir martalik yosh guruhlari taqqoslashidan kengroq tadqiqot dizayni zarur.

**Xulosa**

Avlodlar almashinuvida ijtimoiy kapital vorisiyligi aloqalarni saqlash, hamkorlik me’yorlarini o‘zlashtirish va yangi munosabatlarni mustaqil yaratish jarayonlarini qamrab oladi. Uning mazmuni katta avlod tajribasining o‘zgarmas takrorlanishi bilan cheklanmaydi. Oila, ta’lim va mahalla turli vositachilik imkoniyatlarini yaratadi; ularning ta’siri yoshlarning amaliy ishtiroki va fikr bildirish huquqi bilan bog‘liq holda o‘rganilishi lozim.

Maqolaning nazariy xulosasiga ko‘ra, mazmunli vorisiylik davomiylik va yangilanishning birgalikda kechishini anglatadi. Uni ta’minlash uchun avlodlararo muloqot bilan birga, oilaviy tarmoqdan tashqaridagi ochiq imkoniyatlarni rivojlantirish ham muhimdir. Taklif etilgan mezonlar keyingi empirik tekshiruv uchun asos bo‘lib, barcha mahalliy jamoalarga tayyor natija sifatida tatbiq etilmaydi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. American Journal of Sociology, 94, S95–S120. https://doi.org/10.1086/228943
2. Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. Annual Review of Sociology, 24, 1–24. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1
3. Egerton, M. (2002). Family transmission of social capital: Differences by social class, education and public sector employment. Sociological Research Online, 7(3), 92–105. https://doi.org/10.5153/sro.747
4. Dohmen, T., Falk, A., Huffman, D., & Sunde, U. (2012). The intergenerational transmission of risk and trust attitudes. The Review of Economic Studies, 79(2), 645–677. https://doi.org/10.1093/restud/rdr027
5. Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. American Journal of Sociology, 78(6), 1360–1380. https://doi.org/10.1086/225469
6. Urinboyev, R., & Eraliev, S. (2022). Informal civil society initiatives in non-Western societies: Mahallas in Uzbekistan. Central Asian Survey, 41(3), 477–497. https://doi.org/10.1080/02634937.2022.2058915